

El dírham quadrat almohade de Menorca

JOAQUIM PONT*

La difícil atribució de la seca de Menorca a diferents dírhams quadrats ha dut a molts errors d'identificació en els últims anys. Aquests errors han provocat un cert descontrol i falta de criteri científic o intel·lectual en la lectura de la seca de Manūrqa. Per això, i aprofitant un projecte sobre els dírhams almohades, hom presenta aquest article per definir, almenys en part, les variants conegudes i correctament identificades d'aquests dírhams tan inusuals.

Història de la dominació almohade de l'illa de Menorca

La Manūrqa pre-almohade formava part de l'Imperi Almoràvit. Estava integrada en la Taifa de Mayūrqa des de la conquesta de 1115 amb l'ajut almoràvit.

Els seus valís i emirs eren de la tribu dels Banu Ganiya. Aquesta família d'origen amazig va aconseguir dominar molts territoris, tant peninsulars com insulars.

El punt històric clau és el moment en què els almoràvits van caure a mans dels almohades a Marràqueix en el 1147, quan la tribu dels Banu Ganiya -governadors de les Illes Balears- es van desentendre del nou moviment religiós almohade i van seguir governant Manūrqa com un petit estat islàmic rebel i contrari als almohades.

L'any 1155, Muhammad I ibn Ganiya nomena el seu fill Abd Allah ibn Muhammad ibn Ganiya hereu i successor. El 1165, el seu segon fill, Ishaq ibn Muhammad ibn Ganiya, amb l'ajuda del grup tribal nord-africà Lamtuna, aconseguix dur a terme un cop d'estat. Ishaq aconseguix el poder assassinant el seu pare i el seu germà hereu a palau. Ishaq va ser molt temut per practicar el cors a la Mediterrània durant molts anys.

* Investigador numismàtic. Membre de la SCEN.

Els almohades van arribar finalment a l'illa el 1203. Van esclafar militarment els Banu Ganiya i van prendre el control de l'illa, i de Mayūrqa també. Sembla que els caps de la família dels Banu Ganiya, entre ells Abd-Al·lah ibn Ishaq ibn Ganiya, últim emir, van ser penjats a la plaça Djemà-el-Fna de Marràqueix.

Els almohades van col·locar Abd-Al·lah ibn Tala al-Kumí com a nou governador. El van succeir diversos valís almohades: Abu Zaid ibn Tujan entre 1204-1208, Abu Abd-Al·lah ibn Abi-Hafs el 1208, i Abu Yahya Muhammad ibn Alí ibn Abi-Imran al-Tinmalalí entre 1208 i 1229. Aquest últim ja actuava com un valí d'un estat semi-independent del califat almohade i va morir en la defensa de Mallorca enfront les tropes de Jaume I.

Manūrqa restarà uns anys independent fins al Tractat de Capdepera de 1231, entre Jaume I i el cadí de Manūrqa, Abu Abd Al·lah Muhammad ibn Ahmad ibn Hisam. L'illa pagaria tribut al rei català però es mantindria com un estat musulmà independent almenys fins el 1287, any de la conquesta de l'illa per part de les tropes d'Alfons III el franc.

Seca de Manūrqa

L'any 1988, Anna M. Balaguer exposava la troballa d'un encuny monetari almohade¹ per encunyar quarts de dířham, trobat als voltants del Castell de Santa Àgueda a Ferreries, Menorca. Aquesta matriu no queda identificada amb una seca concreta, ja que l'àrea que grava en els quarts de dířham no conté el nom de la seca i, per tant, podria pertànyer a la seca de Manūrqa, tot i que seria molt estrany que un encuny d'una seca fos trobat en una altra. Alhora, l'autora també presenta quatre cospells de mig dířham verges dins de la mateixa troballa.²

En Bernat Moll, en el seu anàlisi³ de les troballes de moneda àrab de Menorca, informa de la troballa de cospells verges, tres de quart de dířham i dos de mig dířham, que justifica entenent que és a partir del Tractat de Capdepera de 1231 quan es necessita més moneda fraccionaria. De la mateixa manera, també comenta que els dířhams quadrats almohades amb seca Manūrqa trobats a l'illa són molt escassos, molt més que els de Mayūrqa.

Les troballes de cospells verges de dířham i llurs divisors queden concentrades al voltant del Castell de Santa Àgueda, com les altres troballes a tota l'illa, que precisament queden molt poc dispersades i molt properes al castell, com Binigemor, a Alaïor, Santa Ponça o Santa Creu, a es Mercadal.

1. BALAGUER, A. M., «Encuny monetari almohade», *Acta Numismàtica*, 17-18, 1987-1988, pp. 207-217.

2. Ídem.

3. MOLL I MERCADAL, Bernat, «Contribució a l'estudi de la circulació monetària a la Menorca musulmana». *Acta Numismàtica*, 26, 1996, pp. 81-138.

Es podria determinar, doncs, que el Castell de Santa Àgueda fos la seca de Manūrqa, però encara falten més troballes o referències documentals per a poder-ho afirmar amb rotunditat. Cal, doncs, no perdre de vista aquesta atribució per al futur.

Seguint les conclusions d'en Vega Martín, qui afirma que la gran quantitat de seques almohades en pobles molt propers entre sí, inclús propers a grans centres de producció numismàtica, és deguda a encunyacions commemoratives i/o de propaganda de campanyes militars exitoses i, alhora, de propagació de la religió almohades. Si hi afegim el fet que la conquesta almohade de les illes fou bèl·lica i que portaren fins a la capital africana, Marràqueix, els caps dels Banu Ganiya executats i els penjaren per donar-ne exemple, tenim que els almohades volien mostrar als quatre vents que havien conquerit els rebels i, em pregunto, quina millor manera hi ha que utilitzant la propaganda numismàtica. Per això, hom creu que els dírhams de la seca de Manūrqa es van encunyar en aquest context just després de la conquesta de novembre de 1203, i almenys fins a la signatura del Tractat de Capdepera dels almohades amb Jaume I el 1231.

Els dírhams almohades de Manūrqa

Fins avui només coneixem escassos dírhams amb seca Manūrqa i, en cap cas, mitjos i quarts de dírhams, cosa que sí que passa amb la seca de Mayūrqa.⁴ D'una mostra de sis exemplars, n'he pogut identificar dos tipus amb marques diferents que es van repetint en les dues àrees.

Lectura correcta de Manūrqa:

[de dreta a esquerra] [mîm] + [alif] + [nûn] + [râ'] + [qâf] + [tâ marbuta]

El nom de seca està escrit de manera tosca i poc cuidada amb una cal·ligrafia molt diferent de totes les altres seques almohades.

4. CRUSAFONT I SABATER, Miquel de. *Catàleg general de la moneda catalana, Països Catalans i Corona Catalano-Aragonesa* (s. V aC – s. XX dC), Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, IEC, 2009. Dírhams de Mallorca, núm. 1670; mig dírhams de Mallorca, núm. 1671. Pel que fa al quart de dírhams, vegeu MOLL I MERCADAL, Bernat. «Un cuarto de dirham almohade de la ceca de Mallorca». *Gaceta numismática* 117, 1995, pp. 63-64, i CRUSAFONT, *Catàleg General...*, núm. 1672.

Dels sis exemplars de la mostra, la meitat tenen la primera grafia i els altres la segona. Per tant, en presento els dos tipus existents:

TIPUS 1 – Dírham, amb seca *Manūrqa* i marques de ·○· a la part inferior de les dues àrees.

Mesures: 13,5 x 13 mm   Pes: 1,53 grams

Exemplar núm. 65 de l'Acta Numismàtica 26, 1996, Bernat Moll «Contribució...».

Traducció:

I Àrea / anvers

No hi ha altra divinitat que Déu,
La disposició tota (és) de Déu,
No (hi ha) força sinó per Déu
Mânurqa

II Àrea / revers

Déu és nostre Senyor,
Mahoma, el nostre Enviat,
El Mahdí, el nostre Guia

TIPUS 2 – Anys 1171-1229, amb seca *Manūrqa* i marques amb anells amb punt interior; a la segona línia de la IA, la part d'Al·lah final queda una mica més elevada.

Mesures: - mm

Pes: - grams

Exemplar núm. 2295 de la subasta Pliego L de 2013.

La mateixa traducció que l'anterior.

BIBLIOGRAFIA

BALAGUER, A. M., «Encuny monetari almohade», *Acta Numismàtica*, 17-18, 1987-1988, pp. 207-217.

BELENGUER, Ernest; GUERRERO, Víctor Manuel; DEYÀ, Miquel; DURAN, Miquel; MARIMON, Antoni. *Història de les Illes Balears, de la Prehistòria i l'Antiguitat al Món Islàmic*, Volum I, Edicions 62, 2004.

FONTENLA BALLESTA, Salvador. «Un tesoro de dirhemes almohades de Arcila», *Gaceta Numismática*, núm. 74-75, 1984, pp. 153-173.

CRUSAFONT I SABATER, Miquel de. *Catàleg general de la moneda catalana. Països Catalans i Corona Catalano-Aragonesa (s. V aC – s. XX dC)*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 2009.

HAZARD, Harry W. *The Numismatic History of Late Medieval North Africa*. The American Numismatic Society, 1952.

HOHERTZ, Edmund H. *Catalog of the square islamic coins of Spain, Portugal and North Africa: 1130-1816 a.d.*, The Wooster Book Company, 2008.

HOHERTZ, Edmund H. *A Catalog of the square islamic coins of Spain, Portugal, and North Africa: 1130-1816 a.d.*, Second Edition, Editions OMNI, 2018.

MEDINA GÓMEZ, Antonio. *Monedas hispano-musulmanas*. Instituto provincial de Investigaciones y Estudios Toledanos CSIC, Toledo, 1992.

MOLL I MERCADAL, Bernat. «Contribució a l'estudi de la circulació monetària a la Menorca musulmana». *Acta Numismàtica*, 26, 1996, pp. 81-138.

MOLL I MERCADAL, Bernat. «Un cuarto de dirham almohade de la ceca de Mallorca». 1995, *Gaceta Numismàtica* 117, pp. 63-64.

PELLICER I BRU, Josep, «La rara acuñación de Abu Yumail Zayyan ben Mudafi ben Yusuf ben Çaad ben Mardanis, en València», *Gaceta Numismática* 172, 2009, pp. 15-20.

VEGA MARTÍN, Miguel; PEÑA MARTÍN, Salvador; FERIA GARCÍA, Manuel C. *El mensaje de las monedas almohades. Numismática, Traducción y Pensamiento islámico*. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Cuenca, 2002.

VEGA MARTÍN, Miguel; PEÑA MARTÍN, Salvador. «Ciudades y cecas almohades: propuestas de indagación». *XII Congreso Nacional de Numismática*, pp. 393-402, Madrid-Segovia, 2004.

VIVES ESCUDERO, Antonio. *Monedas de las dinastias árabe-españolas*. Fundación para el Fomento de los Estudios Numismáticos, Madrid, 1893 (reedició de 1998).